

TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI*

Ar. Gr. Erkal FİDAN**

Yabancı sermaye yatırımları, ekonomi gündemimizde uzun yıllardan bu yana süregelen bir tartışma konusudur. Bu tartışmanın bir tarafı yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomisi üzerine zararlarını dile getirirken, diğer taraf ise yararları üzerinde durmuştur. Yabancı sermaye yatırımlarının, ekonomi üzerine hem olumlu hem de olumsuz etkiler yarattığı bir gerçektir. Ancak önemli olan, görece olumlu etkilerin daha fazla olması gerektiğidir. Ülkemizde yabancı sermaye yatırımlarının ekonomimiz üzerine etkilerini belirlemek ve bu konudaki tartışmalara kaynaklık edecek veriler sunmak, bu makalenin konusu olmuştur.

I. TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYENİN TARİHSEL VE KURUMSAL GELİŞİMİ

Yabancı sermayenin Türkiye'ye girişi genel anlamda kapitalasyonlarla başlamıştır. 1838 yılında imzalanan Ticaret Anlaşması ile önce İngiltere'ye tanınan ayrıcalıklar, daha sonra tüm Avrupa

* Yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin analizler izinler üzerinden değil, gerçekleşen değerler üzerinden yapılmak istendiğinde 1980-1990 dönemi inceleme konusu edinilmiştir. 1990 yılından sonra yayınlanan değerler izinler üzerindedir.

** Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

ülkeleri için geçerli hale gelmiştir (Andaç, 1981; 73). Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti her türlü malın ithalini serbest bıraktığı gibi, gümrük vergisini ithalatta %5, ihracatta ise %12 yapmış, iç gümrükleri kaldırmıştır. Böylece Osmanlı Devleti ithal edilen her türlü malın kolaylıkla satılabildiği bir açık pazar konumuna gelmiştir. Bu dönemde yabancı şirketler elektrik, telefon, havagazı, demiryolu, liman işletmeciliği gibi altyapı ve ulaştırma ile banka ve sigortacılık gibi hizmet sektörlerinde yoğunlukla etkinlikte bulunmuşlardır. Madencilik sektöründe ise yabancı sermayeli şirketler daha çok değerli madenlere yatırım yapmışlardır. 1870-1911 yılları arasında verilen 238 maden işletme imtiyaz belgesinin 109'u yabancılara ve 67'si azınlıklara verilmiştir (Alpar; 507). Ulaştırma sektöründe yabancı sermaye demiryollarının yapımı ve işletilmesinde hakim durumdadır. Bu alanda sermayenin %42'si Fransız, %41'i Alman ve %17'si İngiliz şirketlerine aittir (Andaç, 1981; 74). Çoğu kez demiryolları için yapılan sözleşmelerde yabancı şirketlere verilen imtiyazları da şöylece sıralamak olasıdır: demiryolu boyunca taşocaklarını işletebilme, demiryolunun geçtiği araziye kamulaştırabilme, demiryolu yapımı için gerekli keresteyi devlet ormanlarından sağlayabilme v.b. Tüm bunlardan da anlaşılabilceği gibi yabancı sermaye bu dönemde üretime yönelik olarak gelmemiş, ticaret koşullarının bu denli uygun nedeniyle daha çok ticaret yapmayı yeğlemiş, ülkenin koloniyal tipte bir sömürge konumuna sokulmasını amaçlamıştır.

Türkiye Devleti'nin kuruluşuyla birlikte genç cumhuriyet Osmanlı Devleti'nden Lozan Anlaşması ile önemli miktarda borcu da devralmıştır. Dönem, yabancı sermayeye karşı oldukça dikkatli davranılan bir dönemdir. Ancak bu genç devletin sermayeye gereksinimi olduğu da bir gerçektir. Bu nedenle çok dikkatli olmak koşuluyla, yabancı sermayeye kapıların açılması zorunluluğu kendisini göstermiştir. Ancak cumhuriyetin ilk yıllarında hızla yürütülen millileştirme işlemleri yabancı sermayeyi ürkütmüştür. Ancak yine de bu ilk dönemde yabancı sermayenin ülkeye hiç gelmediğini söylemek yanlış olacaktır. 1920-1930 yılları arasında kurulan Türk Anonim Şirketleri'ndeki yabancı sermayenin incelenmesine yönelik bir çalışma, bu dönemde aslında önemli ölçüde yabancı sermayenin ülkeye girdiğini göstermektedir. Bu yıllar hem yerli sermaye çevrelerinin hem de politik kadroların yabancı sermayeyi Türk sermayesi ile ortaklık kurduğu veya Türk anonim şirketleri içerisinde örgütlenerek geldiği zaman teşvik edildiği ve desteklen-

diği yıllardır. Bu nedenle yabancı sermaye çoğu kez ulusal kimlikle, Türk adını kullanarak veya Türk ortaklar edinerek ülkeye girme yolunu tutmuştur (Boratav, 1990; 31). 1920-1930 döneminde kurulan 201 Türk Anonim Şirketi'nin 66'sında yabancı sermayenin payı vardır. Bu anonim şirketlerin ödenen sermayelerin toplamı 73 milyon TL'dir. Bu toplamın 31.3 milyon TL'si, yani %43'ü yabancı sermayeli Türk Anonim Şirketleri'ne aittir.

Yabancı sermayeye karşı tutuk ve kuşkucu tutum kendisini II. Dünya Savaşı'na değin sürdürdü. Savaş sonrası özellikle ABD'nin müttefiklere yaptığı ve sonraları Yunanistan ve Türkiye için de genişletilen Marshall Yardımı, Türkiye açısından dış yardımlar için açılan en önemli kapı oldu. 1950 yılında hükümetin Demokrat Parti tarafından devralınmasıyla, her alanda olduğu gibi yabancı sermayeye ilişkin olarak oldukça liberal bir politika izlendi. Bu dönemde çıkarılan Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu oldukça liberal hükümler taşımasına karşın, uygulamada çıkarılan güçlükler nedeniyle yabancı sermaye girişinde hızlanma görülemedi. Bürokratik işlemlerin fazlalığı yanında, yabancı sermayeye yönelik kuşkucu bakışın hâlâ değişmemesi nedeniyle bu dönemde kayda değer gelişmeler yaşanmadı. 1980 yılında alınan 24 Ocak Kararları çerçevesinde yabancı sermayeye ilişkin yasaların basitleştirilip, uygulamadaki bürokrasinin önemli ölçüde ortadan kaldırılması ile yabancı sermaye girişinde gözle görülür artışlar sağlandı. 5. BYKP (1985-1989) döneminde yap - işlet - devret (Built - Operate - Transfer) modeliyle yabancı sermaye yatırımları özendirilmeye çalışılmış, ancak dönem sonuna doğru modele yabancı sermayenin ilgisi oldukça azalmıştır.

II - YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Yabancı sermayeli şirketlerin (YSS) yatırım yaptıkları alanların, yatırım türlerinin belirlenmesi, bu yatırımların dağılımının ve miktarının değişimi, yabancı sermaye yatırımlarının ekonomi içerisindeki yeri ve öneminin belirlenmesi açısından temel unsurları oluşturmaktadırlar.

A - Yabancı Sermaye Yatırım Stokunun Değişimi

Türkiye'ye gelen yabancı sermaye yatırımlarının 1980'den sonra önemli artışlar gösterdiği bir gerçektir. Bu artışlar üzerinde

24 Ocak Kararları ile genelde ekonominin dışa açılması için gerekli karar ve önlemlerin alınması ,özelde işe yabancı sermayeye yönelik hem yasal hem de bürokratik anlayışın değişmesi yanında, 12 Eylül 1980'de ordunun yönetimi ele almasıyla neredeyse yok olan politik risklerin etkisi gözardı edilemez. 6224 sayılı yasanın kabul edildiği 1954 yılına değin Türkiye'ye gelen yabancı doğrudan yatırımların toplamı 2.8 milyon doları bulmaktadır. Yasanın kabulünden 1980 yılına değin ise, ülkemizdeki yabancı doğrudan yatırım stoku 228.1 milyon dolara ulaşmıştır.

TABLO - 1
YABANCI SERMAYE İZİNLERİNİN VE
GİRİŞLERİNİN GELİŞİMİ

Yıllar	İzinler	%	Girişler	%	Çıkışlar	Net Giriş	4/1
1980	97.00	—	35	—	—	35	0.36
1981	337.51	248.0	141	303.0	46	95	0.28
1982	167.00	-50.5	103	-27.0	48	55	0.33
1983	102.74	-38.5	87	-15.5	41	46	0.45
1984	271.36	164.1	162	86.2	49	113	0.42
1985	234.49	-13.6	158	-2.5	59	99	0.42
1986	364.00	55.2	170	7.6	45	125	0.34
1987	536.48	47.4	171	0.6	65	106	0.20
1988	824.47	53.7	406	137.4	33	354	0.43
1989	1470.46	78.4	738	81.8	75	663	0.45
1990	1784.28	21.3	789	6.9	65	713	0.40
1991	1909.20	7.0	910	15.3	127	779	0.41

KAYNAK: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Ağustos 1991; HDTM, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Haziran 1991.

Yabancı doğrudan yatırım izinlerinde 1980'den sonra önemli sıçramalar görülmüş, yalnızca birkaç yıl dışında 1980-1990 dönemindeki yıllık girişler 1980'e değin gelen toplam yabancı sermaye stokundan büyük olmuş, özellikle de 1985 yılından sonra verilen izinler önemli artışlar göstermiştir. Ancak bu izinlerin artış oranları dikkate alındığında hem izinlerin hem de yabancı sermaye girişlerinin istikrarlı gelişim göstermediği görülmektedir. Dönem boyunca kimi yıllarda girişlerin artış oranı, izinlerin artış oranının çok altında kaldığı gibi kimi yıllarda da girişlerde net azalmalar

göze çarpmaktadır. Ancak inişli çıkışlı da olsa, yabancı doğrudan yatırımların giriş miktarındaki artış gözardı edilemez. Uluslararası bir karşılaştırma ise, Türkiye'nin Dünya yabancı sermaye akımından ne ölçüde yararlandığını kestirmek açısından önemli bir dayanak olacaktır. Örneğin Meksika'da 1978-1982 yıllarında yapılan yabancı doğrudan yatırımların toplamı 2139 milyon dolardır. Bu girişler 1983 yılında 499.6, 1986 yılında 1849.7 ve 1987 yılında 3090.3 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Yalnızca bu son değer, Türkiye'ye cumhuriyetin ilanından 1988 yılına değin izin verilen yabancı doğrudan yatırımların toplamına neredeyse denktir. Konuya bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin hem sahip olduğu yabancı doğrudan yatırım stokunun, hem de bunun artış hızının yetersiz olduğu söylenebilecektir (Nunez, 1990: 50). Öte yandan yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi açısından, net giriş oranı da sağlam bir ölçüt olarak belirmektedir. Ele aldığımız dönem başında net giriş oranı (4/1) 0.36 iken, 11 yıllık dönem sonunda ulaşıldığı değer 0.40'tır. Yani verilen her 100 birim yatırım izninin yalnızca 40'ı yatırıma dönüşebilmektedir.

Türkiye'de etkinlik gösteren yabancı sermayeli şirketlerin sayılarında ise adeta bir patlama söz konusudur. 1979 yılında 99 olan şirket sayısı 1985'te 421'e, 1990'da 1813'e ve 1992'de ise 2312'ye yükselmiştir. Şirket sayısındaki bu hızlı artış yanında önemli bir gelişme de, bu şirketlerin toplam sermayeleri içersindeki yabancı sermaye payının artışıdır. 1980 yılında toplam sermaye içersinde yabancı sermayenin payı 0.34 iken, bu oran 1985'te 0.45'e ve 1990'da ise 0.51'e yükselmiştir. Kuşkusuz bu, yabancı sermaye ile gerçekleştirilen girişimlerde sınırlı iç kaynakların giderek daha az kullanıldığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Ancak bu şirketlerdeki yabancı ortak payının giderek artışının, konuya farklı bir bakış açısı ile özellikle sektörel temelde denetim sorunları yaratacağı gibi, diğer yandan sektörel politikaların belirlenmesinde yabancı sermayenin etkinliğini arttıracaklarını ileri sürmek de olasıdır. Gerçekten de taşıt araçları, kimya, lastik vb. gibi yabancı sermayeli yatırımların toplulaşma düzeylerinin yüksek olduğu sektörlerde çoğu kez ürün fiyatlandırma, ithalat politikalarının sonuçları bu görüşte doğruluk payının bulunduğunu kanıtlamaktadır. Buna örnek olarak karayolu taşıtları imalat sanayii ile kimya sektöründe özellikle deterjanın fiyatlama politikasını hatırlatmak olasıdır.

Kuşkusuz yabancı sermaye yatırımlarındaki artış doğrusal olmasa da, istihdamı da arttıracaktır. Her ne kadar yabancı sermaye yatırımlarının sermaye-yoğun nitelikte olduğu ve bu nedenle istihdam yaratma hızının düşük olduğu söylene de, sonuçta bir istihdam artışı olduğu kuşkusuzdur. Bazı Güneydoğu Asya ve Latin Amerika ülkelerinde yabancı sermaye toplam istihdamın ortalama %15-20'sini (Hindistan %13, Filipinler %8.6 ,Peru %14, Fiji %29, Malezya %19.7, Brezilya %23, Arjantin %18.9, Singapur %54.6) oluşturmaktadır (UNCTC, 1988: 159). Ülkemizde ise 1990 yılında YSS'lerin toplam istihdam içersindeki payı binde 1.7'dir. Yine bu şirketlerin imalat sanayi içersindeki payı %1.1'dir. Görüldüğü gibi istihdam açısından yabancı sermaye yatırımlarının diğer ülkeler de göz önüne alındığında pek de yararlı olmadığı söylenebilir.

B- YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKELERARASI DAĞILIMI

Ele aldığımız 1980-1990 döneminde yabancı sermaye yatırımlarının ülkelerarası dağılımı sürekli bir değişim göstermektedir. Dönem başında yabancı sermaye yatırım stokunun %29'unu oluşturan İsviçre sermayesinin payı dönem sonunda %6'ya düşerken, İngiltere'nin payı %16'ya ve Fransa'nın payı ise %37'ye ulaşmıştır. Yabancı sermaye yatırımlarının üyesi oldukları ekonomik örgütlere göre dağılımı da önemli ipuçları verebilecek niteliktedir. Dönem boyunca Türkiye'nin AET'ye üyelik konusundaki isteği ve ısrarı sonucu gelişen AET-Türkiye ikili ilişkiler bu topluluğun ülkemizdeki doğrudan yatırımlarında oldukça önemli artışlar görülmüştür. Ülkemize gelen yabancı sermaye yatırımlarının 1981 yılında %40.8'i bu topluluğa ait iken, dönem sonunda bu oran %70'e ulaşmıştır. Türkiye'de gerçekleştirilen yabancı sermaye yatırımlarının çok büyük bir bölümü OECD ülkelerince gerçekleştirilmektedir. Bu ülkelerin payı dönem başında %80.3 iken, dönem sonunda %90'a ulaşmıştır. 1980 sonrası dönemde müslüman Arap ülkelerinden sermaye sağlanması amacı ile ilişkilerin sıcak tutulmaya çalışılmasına karşın, dönem başında %19.7 olan İslam ülkeleri payı dönem sonunda %10'a gerilemiştir.

C- YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖRLERARASI DAĞILIMI

Son on yıllık dönemde Türkiye'ye gelen yabancı sermaye yatırımları çok hızlı bir değişim geçirmiştir. 1980 yılında tüm sektör-

ler içersinde imalât sanayinin payı %87, hizmetler sektörünün payı %12 ve tarım ile madencilikğin payı ise %1'dir. Ancak dönem sonunda bu sektörel paylar sırasıyla %52, %45 ve %3'tür. Kuşkusuz imalât sanayiine giden yabancı sermayenin oransal azalışı olumsuz bir gelişimdir. Diğer yandan hizmetler sektörünün bu denli hızlı bir gelişim göstermesinin en büyük nedeni, turizm sektöründeki hızlı gelişimdir. 1980 sonrası dönem turizm sektörüne yatırım indirimi, düşük faizli ve uygun geri ödeme koşullu kredi sağlanması yanında Turizm Teşvik Fonu'nun arttırılması ve Turizm Bankası kaynaklarının kullanımıyla turizm sektörünün payı hızla artmıştır. Bu uygulamalar sonucu 1990 yılında turizm sektörünün tüm sektörler içindeki payı %16.7'ye ulaşmıştır (Panorama, 20.01.1991; 17).

Yabancı sermaye yatırımlarının sektörlerarası dağılımı yanı sıra imalât sanayii alt sektörleri arası dağılımı da önemli ipuçları sunacak niteliktedir. İmalât sanayii içersinde yatırım ve ara malı üreten alt sektörlerin, tüketim malı üreten alt sektörlerden daha fazla pay alması istenen bir durumdur.

Çünkü;

- Tüketim malı üreten alt sektörlerin ileriye doğru bağlantı etkisi çok düşüktür. Bu nedenle sanayi sektöründe istenen yüksek gelişme hızına ulaşamaz.
- Önceliğin tüketim malı üreten alt sektörlerle verilmesi ara ve yatırım malı üreten alt sektörlerin yaratabileceği katma değerden yoksun kalınmasına neden olacaktır.
- Gelişmekte olan ülkelerde çoğu kez tüketim malı üreten alt sektörler, ilkel teknikler kullanan emek-yoğun bir üretim sürecini benimsediklerinden, önceliğin bu sektöre verilmesi, ekonominin teknolojik gelişme hızını da düşürecektir.
- İmalat sanayii içersinde tüketim malı üreten alt sektörlerin ağırlık taşınması, ekonominin dışa bağımlılığını arttırabilecektir. İmalat sanayii içersinde payı büyüyen tüketim malı üreten alt sektörlerin etkinliklerini yürütebilmeleri için gerekli ara ve yatırım malları ithalatın artışı, ekonomiyi dışa bağımlı hale getirebilecektir.

TABLO - 2**YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ
İMALAT SANAYİİ ALT SEKTÖRLERARASI DAĞILIMI (%)**

Yıllar	İ M A L A T S A N A Y İ İ		
	Tüketim Malı Üreten Alt Sek.	Ara Malı Üreten Alt Sek.	Yatırım Malı Üreten Alt Sek.
1980	22.6	20.3	57.1
1981	29.3	43.1	27.6
1982	20.3	28.7	51.0
1983	25.1	39.1	35.8
1984	25.5	34.2	40.3
1985	27.7	34.3	38.0
1986	24.0	33.4	42.6
1987	19.6	41.9	38.5
1988	25.1	38.3	36.6
1989	19.2	49.6	36.6
1990	15.9	41.2	42.9

KAYNAK: DPT, Yabancı Sermaye Raporu (1983-1986) ve (1987-1989); DPT, Yabancı Sermayede Gelişmeler, Ekim 1991'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu açılardan konuya yaklaşıldığında, ülkemizde etkinlik gösteren yabancı sermaye yatırımlarının imalat sanayi alt sektörleri uygun bir dağılım göstermektedir. Dönem içerisinde tüketim malı üreten alt sektörlerin payı yaklaşık %25'lik bir düşüşle %15.9 gerilerken, ara malı üreten sektörlerin payı %41.2'ye yükselmiştir. Yatırım malı üreten alt sektörlerde ise %42.9'a bir gerileme söz konusudur. Aslında temelde arzulanan, bu oranın dönem içinde artış göstermesidir.

**D- YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ BÖLGESEL
DAĞILIMI**

Yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'de bölgelerarası dağılımı oldukça dengesiz bir yapı göstermektedir. Bu yatırımların yalnızca %73.1'i Marmara, %10.6'sı Ege bölgesinde bulunmaktadır. Kent bazında dağılım ise çok daha çarpıcı bir dağılım sergilemektedir. 31.12.1989 tarihi itibarıyla Türkiye'de etkinlik gösteren yabancı sermaye yatırımlarının %71.4'ü İstanbul'da, %12.4'ü Ankara'da, %9.6'sı İzmir'de ve %2.4'ü Mersin'de bulunmaktadır.

Geriyeye kalan 36 kentte ise, toplam yabancı sermaye yatırımlarının sadece %4.2'si toplanmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde, yabancı sermaye yatırımlarından beklenen yararlardan biri de bölgesel dengesizlikleri (ikilik = dualistik yapıyı) ortadan kaldırması ya da hafifletmesidir. Ancak yabancı sermaye yatırımlarının bölgeler ve kentler arasındaki bölgesine dengesiz dağılımı, Türkiye'de bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmaktan çok, varolan ikilik yapı üzerinde olumsuz yönde etkiler ortaya çıkarmakta, yatırımların bölgesel dağılımını daha da bozmaktadır. Yabancı sermaye Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde neredeyse yok gibidir. Bu bölgelerde tanınan oldukça önemli teşviklere karşın; altyapı yoksunluğu, pazarın küçüklüğü, geniş pazarlara ve hammadde kaynaklarına uzaklık vb. nedenlerle yerli girişimcilerin bile fazlaca yatırım yapmadıkları gözönüne alınırsa, yabancı sermayeli girişimlerin bu bölgelerde yatırıma girişmeyeşlerine hak vermek gerekecektir.

III- TÜRKİYE'NİN 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU ARASINDAKİ YABANCI SERMAYELİ ŞİRKETLER ÜZERİNE İNCELEME

Türkiye'nin en büyük 500 sanayi kuruluşu içerisinde yer alan YSS'lerin gösterdikleri performans, bir ölçüde de olsa genelleme yapabilmemize olanak sağlayabilecektir. Bu amaçla aşağıda, YSS'lere ilişkin olarak yapılan incelemeler kârlılık, istihdam ve ortalama verimlilik ile ihracat gibi üç başlık altında toplanmıştır.

A- KÂRLILIK

Genellikle YSS'lerin kârlılık oranları yüksektir. Yabancı yatırımcı kendi ülkesi dışında yatırım yapma riskini de göze aldığından, sağladığı kârın da kendi ülkesinde elde edeceğinden yüksek olması normal karşılanmalıdır. Yabancı sermayeli girişimler aynı zamanda yerli girişimlerden de daha kârlı çalışmaktadırlar. Kârlarının artış oranı 1989'da %63,63 ve 1990'da %122,22'yi bulmaktadır. BBSK içerisine giren YSS'lerin özsermaye kârlılığı (*), net aktif kârlılığı (**) ve ekonomik kârlılığı (***) aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

*) Özsermaye Kârlılığı = Kâr/Özsermaye

***) Net Aktif Kârlılığı = Kâr/Net Aktifler

****) Ekonomik Kârlılık = Net Katma Değer/Net Varlık Toplamı

TABLO - 3

**500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU VE YABANCI
SERMAYELİ ŞİRKETLERİN KÂRLILIKLARI (%)**

Yıllar	ÖZSERMAYE KÂRLİLİĞİ		NET AKTİF KÂRLİLİĞİ		EKONOMİK KÂR	
	YSS	BBSK	YSS	BBSK	YSS	BBSK
1988	51.76	67.99	14.44	15.23	34.93	23.2
1989	48.30	58.40	17.08	15.27	34.08	23.2
1990	56.69	49.93	20.16	16.04	34.02	21.8

KAYNAK : İTO, Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, 1989-90-91'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablodan da görüldüğü gibi ele alınan yıllarda yabancı sermayeli şirketlerin hesaplanan kârlılıkları ya ortalamanın üstünde seyretmekte ya da ele alınan yıllar boyunca artarak ortalamayı aşmaktadır. Elde ettiğimiz bu sonuçtan hareketle, genel bir yargı olarak Türkiye'de etkinlik gösteren YSS'lerin, yerli şirketlerden daha kârlı çalıştıkları söylenebilir. Kuşkusuz bu kârlılık düzeyi birtakım nedenlere dayanmaktadır. İlk olarak, YSS'lerin çoğunlukla oligopolistik yapıdaki sektörlerde etkinlik gösterdiklerini unutmamak gerekir. Genellikle bu sektörlerde etkinlik gösteren şirketlerin mallarına olan talep yüksek, sektörün kâr marjı diğer sektörlerle oranla daha fazladır. Öte yandan, çoğu kez sermaye-yoğun nitelikteki bu girişimlerin, ileri teknoloji sayesinde yakaladıkları düşük maliyetler de kârlılıklarının artışıında etkili olmaktadır.

B - İSTİHDAM VE ORTALAMA VERİMLİLİK

İstihdam yaratma yeteneği ve verimlilik artışı gibi göstergeler YSS'lerin ülke ekonomisine katkısını belirlemek açısından önem taşımaktadır.

1989 yılında BBSK'nın ortalama istihdam yaratma hızı %2.86 iken, bu oran YSS'ler için %10.87'dir. 1990 yılında ise BBSK'nın istihdam yaratma hızı net bir gerileme göstererek -%2.77 olarak gerçekleşirken, aynı yıl YSS'in istihdam artış hızı ise %17.64'e erişmiştir.

TABLO - 4**500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU VE YABANCI SERMAYELİ KURULUŞLARIN ORTALAMA VERİMLİLİKLERİ**

Yıllar	YSS		BBSK	
	VERİMLİLİK	İSTİHDAM	VERİMLİLİK	İSTİHDAM
1988	12.7	46089	6.6	701956
1989	21.3	51240	11.3	716293
1990	30.1	59996	17.8	703323

KAYNAK : İTO, Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, 1989-1991'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yabancı sermayeli şirketlerin istihdam yaratma oranlarındaki artışın altında, bu şirketlerin Türkiye ve benzeri ülkelerde varolan emeğin oransal fiyatının, diğer gelişmiş ülkelere göre oldukça düşük oluşundan yararlanabilme çabaları yatar. Her ne kadar YSS'ler çoğu kez sermaye-yoğun üretim süreçleri kullansalar da, yatırım yaptıkları ülkede emek ücretinin düşük oluşu, şirketi üretim sürecini olabildiğince emek-yoğun kılmaya iter. Böylece ucuz üretim faktöründen daha çok kullanarak maliyetlerini en aza indirmeye çalışırlar. Sonuç, geçmişe oranla artan istihdam yaratma hızıdır.

C - İHRACAT

BBSK içerisinde YSS'lerin ihracat payı da, bu şirketlerin ülke ekonomisine katkıları konusunda genel bir fikir verebilecektir. Yabancı sermayeli şirketlerin ihracat eğilimlerinin yüksek oluşu, bu şirketlerin aynı zamanda ödemeler dengesi üzerinde de olumlu etki yaratma nitelikleri hakkında da ipuçları verecektir.

TABLO - 5**500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞU VE YABANCI SERMAYELİ KURULUŞLARIN İHRACATLARI (milyon \$)**

YILLAR	(1)	(2)	(3)	(3/1)	(3/2)
	TÜRKİYE TOP.	BBSK	YSS		
1988	11662	3576	554	4.8	15.5
1989	11625	5622	713	6.1	12.7
1990	12959	5843	768	5.9	13.1

KAYNAK : İTO, Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, 1989-1991'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablodan da görüleceği gibi, BBSK içerisinde yer alan YSS'lerin ihracat eğilimleri pek iç açıcı değildir. Bu YSS'lerin Türkiye'nin toplam ihracatı içerisindeki payı, ele alınan yıllarda %6 dolayındadır. BBSK'nun Türkiye'nin toplam ihracatı içerisindeki payı ise, %12'nin altına düşmemiştir. Bu verilerden hareketle, BBSK içerisinde yer alan YSS'lerin ihracat eğilimlerinin düşük olduğunu ve özellikle iç piyasaya yönelik olarak çalıştıklarını söylemek olasıdır.

IV - TÜRKİYE'DE 1980-1991 DÖNEMİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ANALİZİ

1980 sonrası dönemde alınan önlemler ve izlenen politikalar sonucu yabancı sermaye yatırımları sürekli artış göstermektedir. Artan yabancı sermaye miktarının ve gelişiminin dikkatlice izlenmesi ve değerlendirilmesi hem yabancı sermaye yatırımlarından beklenenlerin gerçekleşip gerçekleşmediğinin kontrolü, hem de gerekiyorsa yabancı sermayeye ilişkin politikanın yeniden yapılandırılması açısından önem taşımaktadır.

Bu amaçla 1980-1991 yıllarını kapsayan 12 yıllık dönemde Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının gelişim ve etkileri regresyon analizi yardımıyla incelenmeye çalışılmıştır. Analizlerde yer alan değişkenlere ilişkin veriler aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Bu değerler Amerikan Doları üzerinden hesaplanmıştır.

Yıllar	Yabancı Sermaye Yatırımları	Toplam Yatırımlar	Sabit Sermaye Yatırımları	İthalat	İhracat
1980	35	12698.81	9490.33	7909.40	2910.10
1981	95	11653.20	9292.33	8933.30	4702.90
1982	55	9409.33	8822.91	8842.60	5745.90
1983	46	8317.58	7675.07	9235.00	5727.70
1984	113	8144.84	7351.27	10756.90	7133.60
1985	99	9800.93	9580.99	11343.50	7958.10
1986	125	12709.04	11997.81	11104.80	7456.80
1987	106	13533.08	13804.52	14157.80	10190.00
1988	354	13236.78	13311.48	14335.40	11662.00
1989	663	16467.01	16538.94	15792.20	11624.70
1990	713	25531.20	22018.41	22302.30	12959.50
1991	783	19798.27	20304.47	21047.00	13594.00

KAYNAK: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri, 1989; DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Ağustos 1991; DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Temmuz 1992; TÜSİAD, 1991 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, TOBB, Economic Report 1981-1990.

MODEL - I: Net yabancı sermaye yatırımları ile toplam yatırımların ilişkilendirildiği regresyon denklemi aşağıdaki gibidir:

$$\text{TOPYAT} = 9380.19 + 15.29 \text{ NETYASER}$$

$$r = 0.86$$

$$r^2 = 0.74$$

$$T = 5.410 \quad \text{S.D.} = 10$$

$$F = 29.269 \quad \text{S.D.} = 1/10$$

1980-1991 arası dönem için yapılan analizde yabancı sermaye yatırımları ile toplam yatırımlar arasında aynı (pozitif) yönde güçlü bir ilişki vardır ($r=0.86$). Modelde yabancı sermaye yatırımları, toplam yatırımlarda ortaya çıkan değişimlerin %74'ünü açıklamaktadır.

Diğer yandan toplam yatırımların, yabancı sermaye yatırımlarına göre ortalama esnekliği 0.302 olarak hesaplanmıştır. Bunun anlamı; yabancı sermaye yatırımlarında meydana gelen %100'lük bir artışın, toplam yatırımları %30.2 arttırmakta olduğudur. Oluşturulan regresyon denkleminde elde edilen sonuçlar da anlamlıdır. 0.001 önem düzeyinde t tablo değeri 4.587'dir. Hesaplanan t istatistik değeri, t tablo değerinden büyük olduğu için, modelde yer alan değişkenlerin katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Bir bütün olarak, modelin anlamlılığını belirlemek amacıyla yapılan F testi de olumlu sonuç vermiştir. Buna göre, 29.269 olarak hesaplanan F değeri, 4.69 olan F tablo değerinden büyük olduğundan, model anlamlıdır.

Gerçekten de yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişi ile toplam yatırım düzeyinin artışı arasında doğrusal bir ilişkinin varlığı kesindir. Türkiye'ye gelen yabancı sermaye yatırımlarının %62 gibi oldukça büyük bir bölümünün imalat sanayiine gitmiş olması ve bu iki değişkene ilişkin verilerin eşzamanlı gelişim ve değişimi, aralarındaki ilişkinin güçlülüğünü gözler önüne sermektedir. 1980'lerin başından ortalarına değin ekonomik konjonktür yalnızca Türkiye'de değil, tüm Dünya'da daralma eğilimi göstermektedir. Bu nedenle ele aldığımız dönemin büyük bölümünde bu azalma eğiliminin etkilerinin varlığı, ortalama esneklik katsayısının düşük gerçekleşmesine neden olmuş olabilir.

MODEL - II: Net yabancı sermaye yatırımları ile sabit sermaye yatırımlarının birlikte analiz konusu edilmesiyle, aşağıdaki regresyon denklemi elde edilmiştir:

$$SSYAT = 8352.39 + 15.68 \text{ NETYASER}$$

$$r = 0.92$$

$$r^2 = 0.84$$

$$T = 7.524 \quad \text{S.D.} = 10$$

$$F = 56.608 \quad \text{S.D.} = 1/10$$

Ele alınan dönemde yapılan hesaplamalar sonucu, yabancı sermaye yatırımları ile sabit sermaye yatırımları arasında da pozitif yönlü, güçlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur ($r=0.92$). Öte yandan modelde sabit sermaye yatırımlarında ortaya çıkan değişimlerin %84'ü, yabancı sermaye yatırımlarından kaynaklanmaktadır.

Sabit sermaye yatırımlarının, yabancı sermaye yatırımlarına göre hesaplanan ortalama esnekliği 0.332'dir. Buna göre yabancı sermaye yatırımlarında meydana gelen %100'lük bir artış sabit sermaye yatırımlarını %33.2 oranında arttırmaktadır. t testi modelde yer alan değişkenlerin ve dolayısıyla bu değişkenlerin katsayılarının anlamlılığını analiz etmektir. 0.001 önem düzeyinde t tablo değeri 4.587'dir. Buna göre t tablo değeri, hesapladığımız t istatistik değerinden küçük olduğundan, modelde yer alan değişkenler ve onların katsayıları anlamlıdır. Modelin bütünüünün testi de anlamlı sonuçlar vermektedir. 56.608 olarak hesaplanan F istatistik değeri, 4.96 olan F tablo değerinden büyük olduğundan, modelin anlamlı olduğu söylenebilir.

MODEL - III: Modelde net yabancı sermaye yatırımları ile ithalat birlikte ele alınmıştır. Regresyon denklemi aşağıdaki gibidir:

$$\text{İTHALAT} = 8922.37 + 15.28 \text{ NET YASER}$$

$$r = 0.92$$

$$r^2 = 0.85$$

$$T = 7.629 \quad \text{S.D.} = 10$$

$$F = 58.195 \quad \text{S.D.} = 1/10$$

Söz konusu dönemde net yabancı sermaye yatırımları ile ithalat arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişkinin varlığı ortaya çıkmıştır ($r=0.92$). Oluşturulan modelin bağımlı değişkeni ithalatta ortaya çıkan değişimlerin %85'i yabancı sermaye yatırımlarından kaynaklanmaktadır.

Öte yandan ithalatın yabancı sermaye yatırımlarına göre ortalama esneklik katsayısı 0.312 olarak hesaplanmıştır. Bunun anla-

mı; yabancı sermaye yatırımlarında meydana gelen %100'lük bir artışın, ithalatta %31.2'lik bir artışa neden olacağıdır. Modelde yer alan değişkenlerin anlamlılığını belirlemek üzere t istatistik değeri hesaplanmış ve 7.629 olarak bulunmuştur. 0.001 önem düzeyinde t tablo değeri 4.578, bu hesapladığımız t istatistik değerinden küçük olduğundan, modelde yer alan değişkenlerin anlamlı olduğunu söylemek olasıdır. Bir bütün olarak modelin anlamlılığını belirlemek üzere F testinden yararlanılmıştır. Hesapladığımız F istatistik değeri, F tablo değerinden büyük olduğu için modelin anlamlı olduğu söylenebilir.

Analizin sonuçları değişkenler arasında güçlü bir bağıllık olduğunu ortaya koymuştur. Esneklik katsayısı da %31.2 olarak belirlenmiştir. Temelde bunun daha yüksek gerçekleşmesi beklenebilirdi. Çünkü Türkiye'de etkinlik gösteren yabancı sermayeli şirketler çoğunlukla ara ve yatırım mali gereksinimlerini yurt dışından karşılamaktadırlar. Bu nedenle yabancı sermaye yatırımlarının hızlı gelişimi ithalata hızlı artışlara neden olacak bir yapı taşımaktadır.

MODEL - IV: İhracat ile net yabancı sermaye yatırımlarının ilişkilendirildiği regresyon denklemi aşağıdaki gibidir:

$$\text{İHRACAT} = 5697.11 + 10.45 \text{ NETYASER}$$

$$r = 0.86$$

$$r^2 = 0.74$$

$$T = 5.402 \quad \text{S.D.} = 10$$

$$F = 29.178 \quad \text{S.D.} = 1/10$$

İnceleme konusu edindiğimiz dönem içerisinde net yabancı sermaye yatırımları ile ihracat arasında aynı yönlü güçlü bir ilişki görülmektedir ($r=0.86$). Oluşturduğumuz modelde yabancı sermaye yatırımları, ihracatta ortaya çıkan değişimlerin %74'ünü açıklayabilmektedir.

Modelde ihracatın yabancı sermaye yatırımlarına göre ortalama esnekliği 0.327 olarak bulunmuştur. Buna göre, yabancı sermaye yatırımlarında ortaya çıkacak %100'lük bir artış, ihracatta %32.7'lik bir artışa neden olacaktır. Böylece MODEL III ve MODEL IV'ten elde ettiğimiz sonuçların birlikte değerlendirilmesi, oldukça önemli bir yargıyı ortaya çıkaracaktır.

İthalatın ortalama esnekliği %31.2, ihracatın ortalama esnekliği ise %32.7 olarak hesaplanmıştır. Aradaki fark %1.5 ihracatın lehinedir. Bunun anlamı şudur; yabancı sermaye yatırımlarının neden oldukları ihracat, neden oldukları ithalattan daha fazladır. Böylece ele alınan 12 yıllık dönem içerisinde Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesi üzerine olumlu yönde etkide bulunduğu söylenebilecektir.

Öte yandan modelde yer alan değişkenlerin ve bütünüyle modelin anlamlılığını belirlemek üzere t ve F testlerine başvurulmuştur. Hesaplanan istatistik değerleri, tablo değerlerinden büyük olduğundan değişkenlerin ve modelin anlamlı olduğu söylenebilecektir.

V- SONUÇ

Bir yabancı sermaye yatırımının gerçekleştirilmesinin temel güdüsü ekonomik istikrardır. Ekonomik göstergelerin sürekli ve önemli değişimler gösterdiği ülkelerde yatırım yapmanın riski de yüksek olduğundan, bu tür ülkelere daha az yatırım yapılacaktır. Bu nedenle, daha fazla yabancı sermaye yatırımı için verilmesi gerekli ana uğraş, ekonomik yapının sağlamaştırılmasıdır.

Diğer yandan yabancı sermayeye yönelik politikaların sürekliliği de bir diğer önemli konudur. Bu politikaların sıkça değişimi, aynı zamanda konuya ilişkin birçok tüzük, yönetmelik, karar, kararname, teşvik sistemi vb. unsurların da değişimini gündeme getirecektir. Oysa yabancı sermaye bu politika değişikliklerine uyum sağlayabilmek için değil, gittiği ülkede üretip kâr elde etmek için çalışır. Aksi halde bürokratik işlemler yeni yatırımları engelleyecek, eski yatırımların da ülkeden kaçmasına neden olabilecektir.

Türkiye’de yabancı sermaye yatırım düzeyinin arttırılabilmesi için, ulusal ekonominin yararı gözardı edilmeden bu yatırımlara yönelik teşvik sisteminin ve yasal çerçevenin gözden geçirilmesi ve olabildiğince serbestleştirilmesi gereklidir. Gelişmekte olan ülkeler içerisinde orta gelir düzeyinin biraz üzerinde yer alan ve belli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmış Türkiye gibi bir ülkenin temel beklentisi ileri teknolojiye sahip olmak olmalıdır. Bu nedenle ülkeye kabul edilecek yatırımlarda temel kıstaslardan biri de bu olmalıdır. Diğer yandan ülkemizde etkinlik gösteren şirketlerin

“transfer fiyatlamasına” başvurmalarını önlemek amacıyla bir yandan söz konusu yatırımlara ilişkin her türlü girdi ve çıktının Dünya fiyatları izlenmeli, ithalat ve ihracatta ise fiyat denetimi yapılmalıdır. Böylece bir yandan yabancı sermayeli şirketlerin Türkiye’de rahat çalışmalarını, diğer taraftan da bu şirketlerin ülkeye faydalarının arttırılması sağlanacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Andaç, Selim; “Yabancı Sermayenin Önemi”, **Para Dergisi**, Sayı: 5, Ekim 1981.
- Alpar, Cem; “Yabancı Sermaye”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, Cilt: 2.
- Boratav, Korkut; **Türkiye İktisat Tarihi 1908 - 1985**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990.
- Nunez, Wilson N.; **Foreign Direct Investment and Industrial Development in Mexico**, OECD, Paris, 1990.
- UNCTC, **Transnational Corporations in World Development**, New York, 1988.
- “Yabancılarla Evlilik”, **Ekonomik Panorama**, 20 Ocak 1991, Yıl: 4, Sayı: 3.
- DİE, Dış Ticaret İstatistikleri, 1989.
- DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, 1991.
- DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Ağustos 1991.
- DPT, Yabancı Sermaye Raporu (1983 - 1986) ve (1987 - 1989).
- DPT, Yabancı Sermayede Gelişmeler, Ekim 1991.
- HDTM, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Haziran 1991.
- İTO, Türkiye’nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, 1989 - 1990 - 1991.
- TOBB, Economic Report, 1981 - ... - 1990.
- TÜSİAD, 1991 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, 1990.